

Tájékoztató az énekeskönyvről

A változás oka és lényege

Az egyház életének természetéből fakad, hogy néhány évtized után a legjobb énekeskönyvet is meg kell újítani; igaz ez az egyébként kiemelkedően értékes 1948-as magyar református énekeskönyvre is. – állapította meg bizottságunk a *Lélekkel és értelemmel* című, 2016-ban közzétett előkészítő füzetben.

Megtartottuk eddigi énekeskönyvünk anyagának nagy részét, mégis teljesen új gyűjteményt tartunk most kezünkben a korábitól eltérő felépítésnek köszönhetően. Mi indokolta ezt a váltást?

A *Heidelbergi Kátét* követő fejezetbeosztás kialakítása bő fél évszázaddal ezelőtt szükséges és egyértelmű lépés volt. Az énekeskönyv használata során szerzett tapasztalatok azonban megmutatták ennek a beosztásnak a hátrányait. Ma úgy látjuk: az énekek sorrendi beosztásánál, elrendezésénél nagyobb szerepet kell kapjon azok funkcionális szerepe, a használati szempontja, mely többek között az énekek tágabb körű használatát is segíti. Egyházi énekeink – különösen a régebbiek – ilyen céllal, az istentisztelet elemeihez, ünnepekhez, ünnepkörökhöz kapcsolódva születtek. E megfontolás nyomán térünk vissza az 1996-os egyetemes gyűjteményben is hasonló módon megtalálható, hagyományos énekeskönyvi szerkezethez.

Az új beosztás az eddig megszokott énekszámok változását is jelenti. A mostani számozás egyik sajátossága a *sávós*, azaz nem folyamatos rendszer. Ez egyrészt jól áttekinthető, mert minden fejezet, minden egység 1-es számmal indul (pl. 201, 311, 461, 501), másrészt lehetőséget ad a későbbi bővülésre, melynek során később felveendő énekek a megfelelő fejezet szabadon maradt helyeire kerülhetnek.

Régi és új énekek

Új énekeskönyvünk a régi énekanyagának megtartásával – mindenekelőtt a széles körben ismert énekek megőrzésével, mintegy félszáz ének elhagyása mellett – több mint kétszáz tétellel bővül. Ez a bővülés több irányban gyarapítja református énekkincsünket. Először: számos elhagyott dicséret ellenére tovább bővült a reformáció kori énekanyag, különösen a zoltárparafraízisok és a reggeli-esti énekek terén. Másodsorban, gazdagodott a 16-17. század – többnyire a magyar evangélikus énekeskönyvből átvett – további korálénekeivel, harmadszor magyar református jellegének megőrzésével a protestáns világkeresztyénység további fontos énekeit fogadta be. Az eddig említetteken túl elsősorban a *Bibliaköri énekek* között található

olyan új énekek, melyek kapcsolódási pontokat kínálnak a különböző gyülekezeti és rétegalkalmak irányában. A református hitoktatásban használt énekanyagból és más gyűjteményeket átnézve a gyermek- és ifjúsági énekek olyan jellemző köre kapott helyet az új énekeskönyvben, melyek a maguk egyediségében sajátos, különleges, új szint képviselnek, de az énekeskönyv egységes arculatát mégsem színezik át. Az új stílusú énekcsoporthoz egyharmad része a verses zsoltárok körét gazdagítja.

A zsoltárok szerepe

A bibliai zsoltárszövegek ihlette parafrázisok kiemelt szerepet kaptak az új énekeskönyvben. Énekelt zsoltáraink alapja továbbra is a genfi zsoltárkönyv, melyet azonban a számozás nem érintett. A genfi psaltériumot *Zsoltárdicséret*ek címmel a 16-17. századi zsoltárénekek csoportja követi, ezt egészíti ki a *Bibliaköri énekek* tematikusan felépülő fejezeteinek végén pedig további 12 zsoltáréneke. Általános használatukat ösztönzik és segítik az egyes énekfejezetek élén található ajánlások, valamint a függelékben található, tematikus válogatást és ünnepi használatot is segítő mutató.

A változások célja

Minden új elemmel, minden változtatással az a szándékunk, hogy a megújulás, bővülés ösztönözze, újítsa meg gyülekezeti éneklésünket minőségi és mennyiségi értelemben egyaránt.

Törekedjünk arra, hogy a gyülekezeti ének ne pusztán járulékos elem legyen, hanem váljon valóban az istentisztelet szerves részévé! Az új énekeskönyv felkínálta szélesebb körű lehetőségek teremtsenek új felismeréseket, a felismerések előrelépést, megújulást, amelyet megfelelő képzettségű zenei munkatársak (kántor, karnagy, énektanár, énekvezető) szolgálatba állítása segíthet. Azokban a gyülekezetekben, ahol ehhez a tárgyi és személyi feltételek adóttak, meg lehet teremteni a gazdagabb hangszerhasználat lehetőségét.

Istentiszteleteinken helyet kaphatnak az egyházzene egyszerűbb formái: a gyülekezeti énekhez kapcsolódó kórusfeldolgozások, melyek hangszerrel vagy vokális megszólalással segítik, illetve versszakonként váltva tagolhatják a gyülekezet énekét. A hangszeres műfajok közül az énekkíséret, az intonáció és a korálfeldolgozás különböző formái, de a rögzített alapdallam (cantus firmus) nélküli szabad műfajok is beilleszthetők időbeli terjedelem és helyi lehetőségek figyelembevételével az istentiszteleti rendbe.

Dallamok, kottakép, szöveg

Új énekeskönyvünkben mind a kottakép, mind a szövegek áttekinthető közlésére törekedtünk. Minden éneknél megtalálható annak dallama. Számos ének esetében változik a lejegyzés hangmagassága, valamint a kottakép egyéb formai elemei: a sorvégek, szünetek, ritmusegységek. E változások nem jelentik a dallam megváltozását, de korszerűbb, a használatot is segítő kottaképet eredményeznek.

Értékes, de be nem fogadott reformációkori dallamaink némelyikét a folyamatosabb, természetesebb éneklést segítő dallamformával próbáljuk megmenteni, a jövőben meggyökereztetni. Ezeket a kevésbé mutatós, szövegi mondanivalójukat tekintve azonban annál értékesebb énekeket a megfelelő, rögzített istentiszteleti funkció őrizheti meg, hiszen eredetileg is ilyen céllal születtek. Ezért gyarapodott jelentős mértékben most az Istentisztelet fejezet kezdő-, fő- és záróénekek alcsoportja.

A dallamok alakját, megjelenési formáját bizottságunk dallami munkacsoportja dolgozta ki, melynek során zenei stílusjegyek és kottakép alapján énekeink három nagy csoportját különítettük el. A munka során fontos szempontot kapott a dallamok negyed- vagy a félhang alapegységének egyértelműen jelölése.

1. A genfi zsoltárok és az azokkal egykorú dallamok – a hármastagolódásukat kivéve – továbbra ütembeosztás nélkül szerepelnek, a ma már egyértelműen elfogadott félhangos zárlatokkal. Változás, hogy a zsoltárdallamok alapegysége is félhang, melyet az első kottasor fölött elhelyezett kisméretű hangjegy jelez. Az alapegység változása csupán formai jellegű és nem azt jelenti, hogy lassabban kell énekelni.

Nem csupán formai változás azonban, hogy a dallamsorokat az eddigi cezúrák helyett egységnyi (félértékű) szünetek tagolják, melyek az énekléshez szükséges természetes levegővétel idejét biztosítják. Kivált hosszú sorok végén indokolt a szünet betartása, ezért néhány olyan, hosszú sorokból álló sorkapcsolatnál is biztosítottuk a kottakép alapján ezt a lehetőséget (pl. 23., 32. és 50. zsoltár), ahol eddig levegővételre nem volt mód.

2. A barokk kortól kezdve már általánosnak mondható az ütembeosztás. Itt minden esetben szerepel ütemmutató, mely egyértelműen utal a negyed vagy fél értékű alapegységre.

3. Hagyományos történeti énekkincsünk jellemzője a ritmust szabadabban kezelő, szövegszerűen tagolt – parlando, elbeszélő jellegű – éneklésmód. Reformáció kori, illetve ehhez hasonló stílusú, de későbbi keletkezésű dallamainkra is jellemző ez a formálás. Ezek a dallamok szintén nem oszthatók ütemekbe, de az áttekinthető kottakép érdekében a dallamsorok végét ütemvonallal jelezzük, a sorok belső tagolódását pedig szaggatott ütemvonal érzékeltetheti.

A kottaképpel azt is igyekszünk jelezni, hogy a ritmikus vagy szabadabban megformált

éneklésmód az ideális. Csupán néhány nagyon ismert dallam esetében – pl. *Az Istennek szent anyyala* – tartottuk meg az ütemekbe osztott dallamalakot.

Külön kell érintenünk a dallamvariánsok kérdését. Egyházi és világi környezetben használt dallamaink természetes élettere, velejárója a variálódás. Ez nemcsak a nálunk még ma is jellemző szájhagyományos dallamkultúrára érvényes, de a nálunknál hamarabb polgárosult, sokkal erősebben az írásbeliségre támaszkodó német énekkultúrára is. Különleges példája ennek az *Ein feste Burg ist unser Gott* korál. Luther dallamának eredeti, 16. századi formája a *Zsoltárdicséret*ek fejezetben a 161. számnál *Erős várunk nekünk az Isten* kezdettel található, a két évszázaddal későbbi, ma ismert dallamalakot – *Erős vár a mi Istenünk* – pedig az *Anyaszentegyház, reformáció* fejezet végén a 691. számon találjuk meg.

Énekdallamaink különböző változatai – a népdalokhoz hasonlóan – területi, helyi sajátosságokat mutatnak, elsősorban a több évszázados múlttal bíró falusi gyülekezetekben. Nemcsak jogos, de indokolt is az ilyen élő helyi hagyomány fenntartása és megőrzése egészen addig, amíg ez a közösségben természetes módon él. Az énekeskönyvben közölt dallamalakot (annak ritmusát és dallami elemeit) ezért nem kötelezőnek, hanem irányadónak kell tekinteni az élő helyi hagyomány vonatkozásában.

Régi réteghez tartozó dicséreteink gyakran többféle dallammal is énekelhetők.

Énekeskönyvünkben a kotta fölött utalunk ezekre a lehetőségekre, legtöbb esetben könnyebb, ismertebb dallamokra. Ugyancsak itt szerepel a hosszabb énekekből kiemelhető, fontosabb verseket megjelölő ajánlás is. Három dicséret kivételes két dallammal is szerepel, ezek egyúttal kettős sorszámot is kaptak. Ilyen Balassi zsoltárdicsérete, a *Mennyei seregek* (193-194), a *Nicea-konstantinápolyi hitvallás* énekes formája (323-324), valamint a *Magyar ének* (642-643).

Sokan találják régiesnek és mai világunktól idegennek énekeink szövegét. Régi énekszövegeink általában erőteljesebbek, objektívebbek, biblikusabbak, ezért megtartásuk alapvető teológiai és spirituális érdek. A magyarázat nélkül félreérthető, a figyelmet leterhelő fordulatok és szavak esetében viszont változtatásra volt szükség. Mind a zsoltárokból, mind a dicséreteknél igyekeztünk javítani a megértést akadályozó, különösen a megváltozott jelentésű szavakat, fordulatokat. Több esetben a szöveg folyamatosságát és egységét helyreállítva pótolunk eddig hiányzó versszakokat. Az érthetőség mellett a jó hangzást, a dallam és a ritmus összehangolását, a stiláris értékek és a koncentrált nyelvi fordulatok megtartását, megőrzését is fontosnak tartottuk.

Kiegészítő adatok

A dallam- és szövegszerzők, valamint a fordítók neve és az első megjelenés fontos adatai – egyes esetekben a szentírási hely illetve az énekcím – a sorszám mellett kaptak helyet. A forrásokat itt lehetőleg egyetlen adattal jelezzük, mely általában a legrégebbi megjelenés, vagy a legjellemzőbb szöveg- vagy dallamalak. A gyűjtemények címe, valamint az angol dallamok azonosításánál szokásos megnevezés (tune) dőlt betűvel szerepel. A szerzők és gyűjtemények bővebb ismertetése, valamint a nem magyar eredetű énekek idegennyelvű kezdősorainak jegyzéke itt a függelékben található.

Az új énekeskönyvet szerkesztő bizottság munkájában 2010-2021 között részt vett

Fekete Csaba (Debrecen), Berkesi Sándor (Debrecen), Fekete Károly (Debrecen), Csorba Gergő (Debrecen), Arany János (Debrecen)

Beidek Adrienn (Sárospatak), Szűcs Endre (Dédestapolcsány), Kádár Ferenc (Sátoraljaújhely)
Draskóczy László + (Budapest), Dávid István (Nagykőrös), Pap Ferenc Nagykőrös-Budapest),
Szűcs Ferenc + (Őrbottyán-Budapest), Bódiss Tamás (Budapest), Göbölösné Gaál Eszter
(Budapest), valamint Gulyásné Erdőssy Emőke (Budapest)

Szabó Virág (Sárszentmihály), Lentulai Attila (Győr), Molnár Péter (Tata), Barta Zsolt (Réde-
Pápa), Szabó Balázs (Székesfehérvár-Győr)

Süll Kinga (Révkomárom), Édes Árpád (Alistál), Görözdi Zsolt (Révkomárom), Zalatnay
István (Budapest), Oláh Mihály (Zilah), Péter Éva (Kolozsvár)

Kérdéses: Kelemen Attila, Kocsev Miklós

Munkánkat elvégezve Isten Szentlelkét kérjük, hogy készítse el új énekeskönyvünk útját, hogy énekeink mindenhol és mindenkor az ő dicsőségére szóljanak, énekeskönyvünk pedig álljon a zengő ige szolgálatában.